

Яременко Л. А.

ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ОСВІТИ

Позашкільна освіта як складова безперервної освіти вирізняється тим, що її здобувають громадяни різних вікових категорій. Цей вид освіти характеризується добровільною участю у навчально-виховному процесі, вільним вибором занять, диференціацією за інтересами до конкретної галузі людської діяльності, цільовим самопокладанням реально досяжних завдань, різноманітністю видів діяльності та сфер спілкування.

Ключові слова: людина, освіта, позашкільна освіта, креативність, творчість.

Важливе значення у системі освіти має позашкільна освіта. На її рівні закладаються базові навички ініціативності та творчого освоєння дійсності, формується самостійність, креативність, відповідальність особистості. І хоча важливість цієї ланки доведена практикою, далеко не кожен з педагогів «віддає» їй належне, підтримує розвиток, усвідомлює локалізацію в системі освіти загалом. Розгляд місця і ролі позашкільної ланки в системі сучасної освіти нам видається актуальним і своєчасним.

Метою статті є визначення та розкриття особливості локалізації позашкільної діяльності у системі освіти.

Як відомо, на концептуальному рівні з точки зору сучасної глобальної економіки система освіти була докладно охарактеризована сучасним американським дослідником Д. Норттом. Він зазначає: якщо суспільству вдається успішно використати освіту як систему впровадження цінностей, то результатом цього стає формування у свідомості членів суспільства ставлення до його цінностей, порядків, законів і традицій як легітимних, тобто правильних та справедливих [1, 184]. Погоджуючись з міркуваннями Д. Норта, ми вважаємо, що інтегративна функція освіти на сучасному етапі проявляється саме у створенні аксіологічних орієнтирів розвитку соціуму. Адже, окрім пошуку найбільш ефективних засобів розкриття творчого потенціалу людини, окрім системного надання їй знань, освіта транслює, вкорінює у свідомості людини та культури певні гносеологічні, епістемологічні, методологічні, онтологічні, соціокультурні цінності, що вирішальним чином впливає на вибір вектора подальшого розвитку як особистості, так і культури в цілому. Тому, як слушно зазначає М. Савостьянова, зберігає актуальність питання про аксіологічну самосвідомість освіти,

про усвідомлення її ціннісно-сміслового змісту. Освіта має яскраво виражену культуротворчу функцію. Аксиологічна самосвідомість робить освіту не тільки ефективною, але й сприяє зростанню її адекватності в умовах сучасної культури. Освіта не тільки трансляє, але й обирає певні цінності науки і культури [2].

Ціннісний вибір, здійснюваний за посередництва системи освіти, охоплює низку соціокультурних складових. Відповідно, на сучасному етапі розвитку людства можуть бути визначені основні соціальні функції освіти:

– функція цілепокладання. Система освіти діє не сама по собі і не у відриві від суспільства. У своїй діяльності вона керується не іманентно властивою їй внутрішньою логікою, а функціонує на основі певної мети, заданої суспільством, державою і, відповідно, є складовою державної політики;

– комунікативна функція (полягає у здійсненні процесу трансляції інформації за допомогою семіотичних систем);

– функція раціонального ідеологічного маніпулювання (полягає у здатності освіти впливати на свідомість учнів через систему переданих знань);

– соціалізаційна функція. Соціалізація має на меті формування людської особистості на основі залучення індивіда до численних цінностей накопичених соціумом. Цей процес здійснюється як шляхом цілеспрямованого виховання, так і шляхом неусвідомленого знаходження цінностей на основі набутих знань;

– функція мобілізації соціальної інформації (інформації, методологій). У будь-якому суспільстві, у будь-які часи існують змісти (значення) діяльності, потреб його членів. Через ці інструменти соціум досягає мети за посередництва існуючої в ньому системи освіти. Накопичений суспільством обсяг інформації є своєрідним інформаційним банком, що охоплює численні бази даних, як колективний суб'єкт втілюється згодом в інженерному й соціальному проектуванні, виробництві товарів і послуг, організаційно-управлінській сфері. Трансляючи інформацію й доступні бази знань, методів із суспільного інформаційного банку, відповідно до мети цього суспільства, будь-яка система освіти одночасно трансформує їх у комплекс здатностей та можливостей як учнів середніх або професійних навчальних закладів, так і студентів вузів. У цьому полягає унікальність виконуваної інститутом освіти функції;

– функція соціального відтворення (полягає у відтворенні соціальної структури суспільства за допомогою освіти);

– функція соціальної мобільності. Суспільні потреби прямо залежать від соціальної стратифікації цього суспільства. Процеси соціальної мобільності відображають динаміку кількісних і якісних змін соціальних прошарків і груп. Система освіти бере участь у формуванні нової соціальної реальності. Соціальна мобільність реалізується у результаті суб'єктивного визначення престижності або непрестижності суспільного становища індивіда й бажання обійняти це становище, що супроводжується наявністю відповідної освіти;

– функція соціальної селекції (відображає зв'язок механізмів освіти з соціальним просуванням особистості);

– гуманістична функція (характеризує об'єктивні потреби суспільного розвитку, що здійснюються засобами освіти);

– соціально-реабілітаційна функція (стосується відновлення дітей з особливими потребами у правах на успадкування культурно-історичного й соціального досвіду; досягнення максимально можливої інтеграції таких дітей у суспільство в доступних для них сферах завдяки освіті) [3, 108-109].

Зазначені функції корелюють з функціями позашкільної освіти. Остання може бути визначена як складова системи безперервної освіти, цілеспрямований процес та результат навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах й інших соціальних інституціях [4, 34].

Важлива особливість позашкільної освіти визначається тим, що будучи складовою системи безперервної освіти, вона може здобуватися громадянами різних вікових категорій і характеризується: добровільною участю у навчально-виховному процесі; відсутністю регламентуючих настанов; вільним вибором занять; диференціацією за інтересами до конкретної галузі науки, культури, техніки та технологій; постановкою перед кожним реально досяжних завдань; різноманітністю видів діяльності та сфер спілкування, що сприяє набуттю досвіду соціальних відносин [5, 14].

Відповідно до зазначених характеристик можуть бути виокремлені ключові функції позашкільної освіти: розвивальна функція; навчальна функція; функція організації дозвілля; функція професійного самовизначення; функція визначення індивідуального життєвого шляху особистості (індивідуальної траєкторії розвитку); формування творчих здібностей; функція трудового виховання особистості.

Розглянемо кожну з цих функцій більш детально. Для системи позашкільної освіти, як і для освіти в цілому, визначальним, інтегративним завданням стає розвиток особистості. Адже саме гармонійний особистісний розвиток, що відбувається у позашкільних

навчальних закладах шляхом цілеспрямованої навчальної, трудової та іншої діяльності, створює умови для якнайповнішої реалізації розумового, творчого, духовного потенціалу дітей, підлітків та юнацтва. Відповідно до цього передусім звернемося до реалізації позашкільною освітою розвивальної функції.

У нових соціально-економічних умовах відбувається формування нової особистісно орієнтованої моделі освітнього процесу позашкільного закладу. Вона спрямована на формування освіченої особистості, що активно, конструктивно і творчо діє в умовах демократичного суспільства, побудованого на засадах ринкових відносин. Така особистісно орієнтована модель освітнього процесу позашкільного закладу має забезпечити й зберегти для кожної дитини можливість розвивати себе згідно з власними інтересами, здібностями і талантами [6, 12].

Позашкільний навчальний заклад – це центр творчого розвитку індивідуальності дитини, її самореалізації, соціальної адаптації, духовного становлення, залучення до багатоманітного світу культури, формування ціннісного ставлення як до себе, так і до навколишнього освітнього середовища. Завдяки діяльності позашкільних закладів відбувається створення особливого соціального простору, який має відповідати меті творчого формотворчого впливу на майбутню особистість. Результатом діяльності таких закладів має стати дитина / підліток / юнак (дівчина), що знає і вміє надавати перевагу комусь (чомусь), приймати самостійні рішення, покладати на себе відповідальність, обґрунтовувати та відстоювати свою конструктивну позицію [7, 892].

Досягнення такої мети виховання уможливорюється створенням у позашкільному закладі згуртованого колективу. Позашкільний дитячий колектив – це специфічна спільнота дітей, яка гуртується передусім на добровільності, спільності, диференціації інтересів, спрямованості на певний вид навчальної та практичної діяльності. Це – середовище, де створюються умови для творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку дітей [8, 12].

Позашкільні заклади належать до так званих закладів неформального виховання. Але саме вони найдієвіше впливають на безперервне і свідоме духовне самовдосконалення, самовизначення дітей та молоді. Як зазначає Л. Суценко, оскільки заняття в цих закладах є необов'язковими, вони природно «добудовують» незаповнені проміжки соціального становлення особистості. Свобода, можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах позитивно впливають на характер самоорганізації всього подальшого

життя людини, її базову професійну підготовку і компетентність, допомагають знайти ідеальну модель майбутньої діяльності, вже в ранньому віці визначити своє місце в житті, повніше реалізувати творчі можливості [9].

Поліваріативність форм та змісту позашкільної освіти, здійснення її на основі добровільності створює можливості для індивідуалізації й диференціації навчання і виховання. Учні надається право обрати той зміст, форми навчання, які відповідають його індивідуальним інтересам, здібностям, психологічним очікуванням щодо власного розвитку. Залучення до нового колективу, соціально-культурного простору закладу розширює можливості для розвитку особистості, становлення її системи цінностей, може відігравати корекційну, компенсаторну роль у становленні особистості вихованця [10, 223-224].

Спостереження за позашкільним педагогічним процесом доводять: ані політичні, ані правові, ані моральні ідеї безпосередньо не мають вирішального впливу на цей процес. Головним чином на його успішність впливає їх сплав, сполука, специфічні духовні утворення, що виникають унаслідок взаємодії різних поглядів, уявлень і почуттів. Такі утворення характеризують стан взаємодії дитини з навколишнім середовищем. Вони визначають, які знання засвоєні дитиною формально, а які стали для неї цінністю, мають глибокий особистісний сенс, виявляються в емоційно-вольовому напруженні, у готовності до дії навіть у боротьбі з перешкодами, у мотивах реальної поведінки. Дитина виявляє себе в позашкільному педагогічному процесі як суб'єкт суспільства, розкриваючи свою унікальність у конкретній творчій діяльності, пов'язаній із задоволенням її справжніх інтересів і прагнень [11, 4]. А саме становлення дитини як суб'єкта постає головною характеристикою особистісного розвитку і відповідно є виявом розвивальної функції позашкільної освіти.

Розвиток особистості в умовах позашкільного закладу є невіддільним від навчальної функції, яка також реалізується цими інституціями. До основних його напрямів, визначених у статті 15 Закону України «Про позашкільну освіту», належать:

– художньо-естетичний, який забезпечує розвиток творчих здібностей, обдарувань, здобуття вихованцями, учнями, слухачами практичних навичок, оволодіння знаннями у сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва;

– туристсько-краєзнавчий, який спрямовується на залучення вихованців, учнів, слухачів до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних,

етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями, навичками з туризму та краєзнавства;

– еколого-натуралістичний, який передбачає оволодіння вихованцями, учнями, слухачами знаннями про навколишнє середовище, формування екологічної культури особистості, набуття знань і досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи й інших біологічних напрямів, формування знань, навичок у галузях сільського господарства (квітництво, лісництво, садівництво, грибівництво, бджільництво);

– науково-технічний, який забезпечує набуття вихованцями, учнями, слухачами техніко-технологічних умінь, навичок, розширення наукового світогляду, підготовку до активної науково-дослідної роботи, оволодіння сучасною технікою та технологіями;

– дослідницько-експериментальний, який сприяє залученню вихованців, учнів, слухачів до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської, винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури, мистецтва, а також створенню умов для творчого самовдосконалення та виявлення, розвитку і підтримки юних талантів й обдарувань;

– фізкультурно-спортивний, або спортивний, який забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців, учнів, слухачів, необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку, дозвілля, занять фізичною культурою та спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя;

– військово-патріотичний, який забезпечує належний рівень підготовки вихованців, учнів, слухачів до військової служби, виховання патріотичних почуттів та громадянської відповідальності;

– бібліотечно-бібліографічний, який спрямований на поглиблення пізнавальних інтересів вихованців, учнів, слухачів, підвищення їх інформаційної культури, набуття навичок і умінь орієнтуватися у зростаючому потоці інформації;

– соціально-реабілітаційний, який забезпечує соціальне становлення, розвиток інтересів, здібностей, нахилів, потреб у самореалізації вихованців, учнів, слухачів, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію змістовного дозвілля й відпочинку;

– оздоровчий, який забезпечує необхідні умови для змістовного відпочинку, передбачає оволодіння вихованцями, учнями, слухачами знаннями про здоровий спосіб життя, організацію їх оздоровлення,

набуття і закріплення навичок, зміцнення особистого здоров'я, формування гігієнічної культури особистості;

– гуманітарний, який забезпечує розвиток здібностей, обдарувань, практичних навичок вихованців, учнів, слухачів, оволодіння знаннями з основ наук соціально-гуманітарного циклу [12].

Чільне місце у здійсненні функції навчання дітей та підлітків в межах позашкільних закладів посідає система Малої Академії наук (МАН) України. Серед форм роботи МАН виокремлюють такі: навчальна (навчальні сесії, індивідуальні та групові консультації, робот мобільного консультативного пункту, обласних профільних шкіл, стажування на кафедрах вищих навчальних закладів; гурткова робота); організаційно-масова (зльоти юних науковців, учнівські конференції, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт, виставки науково-технічної творчості, конкурси творчих робіт); навчально-оздоровча (навчально-оздоровчі сесії, подорожі, походи, тематичні та комплексні експедиції, польові практики).

Діяльність профільних гуртків і наукових секцій відділень МАН здійснюється за спеціально розробленими програмами та навчальними планами, що забезпечують базову підготовку з навчальних дисциплін, формують навички пошуково-дослідницької діяльності, сприяють формуванню творчої особистості учня старшої школи. Ця діяльність профільних гуртків, наукових секцій характеризується різноманітністю форм проведення занять. Поширеними є навчальні лекції, семінари, навчально-практичні заняття, колективна та індивідуальна пошуково-дослідницька діяльність, експедиції, екскурсії, заняття в бібліотеці, музеї. Зокрема, на Сумщині методично-організаційним центром роботи позашкільних закладів є Сумський обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, а Сумське територіальне відділення МАН України – навчальний комплекс у структурі зазначеного закладу. Навчально-виховна робота в учнівських творчих об'єднаннях Сумського територіального відділення МАН України та наукових товариствах учнів (НТУ) області здійснюється на трьох навчально-організаційних рівнях:

– початковому (ознайомчому), спрямованому на навчання учнів основам дослідницької діяльності за обраним профілем, широке використання ними елементів дослідницької роботи (дослідно-експериментальної, пошукової, конструкторської, проектної) у профільній навчально-творчій діяльності;

– основному (навчально-дослідницькому), спрямованому на поглиблення знань, умінь, навичок учнів з базових дисциплін;

на розвиток їх інтересів до систематизованої навчально-дослідницької, творчої діяльності роботи за обраними напрямками; профорієнтаційну діяльність; на забезпечення участі учнів у практичній дослідницькій роботі (у складі пошукових, експедиційних загонів; за науковими та освітніми дослідницькими проектами, програмами; за індивідуальною тематикою тощо), масових формах роботи: олімпіадах, турнірах, конкурсах, виставках, зльотах юних науковців, тижнях науки і техніки;

– вищому (пошуково-дослідницькому), спрямованому на організацію систематизованої індивідуальної та колективної пошуково-дослідницької роботи слухачів наукових секцій під керівництвом наукових консультантів, педагогів-практиків; на забезпечення їх участі у Всеукраїнському конкурсі науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України, інших заходах дослідницького спрямування (міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових та освітніх проектах, програмах, конкурсах, турнірах, конференціях), підготовку старшокласників до продовження дослідницької діяльності у ВНЗ [13, 262].

Діяльність МАН України сприяє створенню такої системи навчальної роботи у сучасних позашкільних закладах, у якій чільне місце належало б пошуково-дослідницькій діяльності учнів за різними напрямками та на різних навчально-організаційних рівнях, а її освітній аспект забезпечував би цілісність освітніх концепцій (програм) навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Красовська О.Ю.* Роль освіти в сучасних глобальних умовах // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 182-188.
2. *Савостьянова М.* У пошуках ціннісно-сміслового змісту освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_13/PDF/5.pdf.
3. *Позднякова-Кирбят'єва Е.Г.* Соціальні функції освіти в сучасному українському суспільстві // Соціальна перспектива і регіональний розвиток. – 2007. – Вип. 2. – С. 107-109.
4. *Биковська О.В.* Позашкільна освіта: теоретико-методичні аспекти // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2009. – № 2. – С. 34-37.
5. *Биковська О.В.* Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2008. – 44 с.

6. *Берега В.Є.* Соціально-педагогічні основи розвитку позашкільної освіти в Україні (1957–2000 роки) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2001. – 22 с.
7. *Трофименко Н.Є.* Позашкільний навчальний заклад як один із чинників формування ціннісного самоставлення дошкільників // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – 2011. – Вип. 11. – С. 889-897.
8. *Пустовіт Г.* Деякі аспекти методології позашкільної освіти // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 11-15.
9. *Сущенко Л.О.* Педагогічні орієнтири наукового пошуку шляхів розвитку творчої активності особистості в позашкільному закладі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_16/files/P1611_41.pdf.
10. *Литовченко О.В.* Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів: рівні реалізації виховних можливостей // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.— Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 14. – Книга I. – С. 220-229.
11. *Сущенко Т.І.* Позашкільний педагогічний процес як унікальне явище організації дитячої життєтворчості // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 36. – С. 3-6.
12. Закон України “Про позашкільну освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.
13. *Крекотіна Т.М.* Роль позашкільної освіти у формуванні особистості школяра // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. – 2010. – Вип. 3. – С. 257-263.

Яременко Л. А. Особенности локализации внешкольной деятельности в системе образования.

Внешкольное образование как составная часть непрерывного образования отличается тем, что приобретается гражданами разных возрастных категорий, характеризуется добровольным участием в учебно-воспитательном процессе, свободным выбором занятий, дифференциацией по интересам к конкретной области человеческой деятельности, целевым самоутановлением реально достижимых задач, разнообразием видов деятельности и сфер общения.

Ключевые слова: человек, образование, внешкольное образование, креативность, творчество.

Jaremenko L. A. Features of the localization of extracurricular activities in the educational system.

Non-formal education, as part of continuing education, characterized in that it acquired by citizens of different ages, is characterized by voluntary participation in the educational process, free choice of occupation, the

differentiation of interest to a particular field of human endeavor, a variety of activities and areas of communication.

Keywords: people, education, school education, creativity, creativity.

Москалик Г. Ф.

КОМУНІКАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТА І ОБ'ЄКТА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія проаналізована як форма комунікації, яка є одночасно атрибутом спільної діяльності та самостійною цінністю, складається як з обміну інформацією, так і з обміну діями та сприйняттям на його основі людей одне одним.

Ключові слова: людина, освіта, суб'єкт і об'єкт освітнього процесу, взаємодія, комунікація.

Освітній процес – сукупність навчально-виховного і самоосвітнього процесів, який спрямований на вирішення освітніх завдань, виховання (самовиховання) і розвитку особистості. Освіта як процес передбачає тривалість у часі, різницю між вихідним та кінцевим станом учасників цього процесу, технологічність, яка забезпечує зміну суб'єктів, перетворення. Освітній процес є багатоплановою або поліморфною взаємодією. Це, власне, і навчально-педагогічна взаємодія учня та вчителя (студента та викладача); це і взаємодія учнів (студентів) між собою, це і міжособистісна взаємодія, яка може по-різному впливати на навчально-педагогічну взаємодію.

Мета статті – проаналізувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію освітнього процесу як форму комунікації.

Ефективність освітнього процесу знаходиться в прямій залежності від ефективності взаємодії суб'єктів освітнього процесу. «Людина об'єктивно виступає в системі нескінченних та різних суперечливих якостей», – пише А. В. Брушлинський [1, 4]. «Найважливіше з них – бути суб'єктом, тобто тим, хто прокладає свій життєвий шлях: ініціювати та виконувати практичну діяльність, спілкування, поведінку, пізнання, споглядання, та інші виключно людські дії» [1, 5]. Традиційно визначається, що суб'єктами діяльності можуть бути: вчитель або вихователь, об'єктом – учень, вихованець, група або навчальний колектив; педагог-методист, об'єктом – педагогіки; адміністрація освітньої установи, об'єктом – вчитель,